

## KORXONALARDA KREDITGA LAYOQATLILIKNI BAHOLASHNING XORIJ TAJRIBALARI

**Ataxanov Amirxon Otajon o'g'li**

TDIU magistri

Dunyoning ko'p mamlakatlarida mijozning kredit layoqatliligi turlicha aniqlanadi.

AQShda mijozning kreditga layoqatliligini baholash va kredit riskini minimallashtirish maqsadida 5 "S" nomini olgan usuldan foydalaniladi. Bu usul asosida mijoz faoliyatini baholashning quyidagi mezonlari yotadi.

- customer character - mijozning o'brusi;
- capacity to pay - to'lovga layoqatliligi;
- capital - kapital;
- collateral - ssudaning ta'minlanishi;
- current business conditions and goodwill - iqtisodiy holati va uning kelajagi.

Qarzdorning to'lov qobiliyatida uning moliyaviy imkoniyatlari, uning kreditni to'lash qobiliyati qarzdorning foyda va zararlari hamda kelajakda bo'lishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar puxta tahlil qilish orqali aniqlanadi. Unda bank qarzni to'lash bo'yicha mijoz mablag'larining 3 manbasini chuqur o'rganib chiqadi. Bular:

- joriy kassa tushumlari (cash flow);
- aktivlarni sotish;
- moliyalashtirishning boshqa manbalari .

Angliya banklarida mijozning kreditga layoqatliligini aniqlashda savollar varag'i mavjud. Savollarga javoblar bankka kredit berish karorini qabul qilishga imkon beradi. Quyida shunday savol-varaqning namunasini keltiramiz.

Avvalambor qarz oluvchi (borrower)ga ta'rif beriladi.

Uning oilasi, obro' - e'tibori, sofdilligi, bankka tanishligi, bank bilan munosabatlari.

Boshqaruv tarkibi malakasi - ma'lumoti, mutaxassislik bo'yicha staji, boshqara olish qobiliyati;

To'lovga qobillik - to'lov intizomiga rioya qilish, biznes talablariga resurslarning mosligiga e'tibor beriladi. Keyin esa quyidagi asosiy ko'rsatkichlar tekshiriladi:

1. Purpose (kredit maqsadi). Qonuniyligi, bank kredit siyosatiga to'g'ri keladimi va boshqalar;
2. Amount (kredit summasi) kredit summasini hisoblashda aniqlik. Tasdiqlovchi hujjatlar mavjudmiyo so'ralgan summa etarli, kam yoki ko'pligi;
3. Repayment (qaytarish) kredit kachon qaytariladiyo qaytarilish grafigi mavjudligi qaytarilish manbasi - kelajak daromadlari, qisqa muddatli kreditlar, aktivlarni sotish qarz oluvchi pul okimlarini bashorat qilish;

4. Viability (kreditlanayotgan loyihaning realligi) mazkur kredit qanchalik zarur texnik - iqtisodiy asoslar bajarilganmi. Mazkur kompaniya hisobvaraqlari tahlil qilinganmi? qarz oluvchi balansi baholanganmi;

5. Risks (risklar). Bank va kompaniya uchun risklar manbalarini mujassamlanganligi riskning oldini olish chora - tadbirlarini amalga oshirish mumkinmi;

6. Security (ta'minlanganlik). Ta'minot taqdim etilmog'dami u mavjudmi. Garovlarni sug'urta polislarini tekshirish. Garov qiymati kanday? Garovni qayta baholash bo'lib o'tadimi, qachon?

7. Profitability (foydalilik) kredit shartnomasida daromad va xarajatlar aniq ta'riflanishi lozim. Foiz darajasi bank tortilgan riskka mos keladimi? Foiz darajasi, xarajatlarni qoplaydimi?

Yuqoridagilarni o'zida ifoda qiluvchi "Parts" nomli qarz oluvchi qobiliyatini tahlil qilish usuli keng tarqalgan bo'lib, unda:

- Purpose - kreditning maqsadi;
- Amount - ssudaning hajmi;
- Repayment - qarzni to'lash;
- Term - muddati;
- Security - ssudaning ta'minlanganligi kabilar tahlil qilinadi.

Mijozlarning kreditga layoqatliligini tekshirishning boshqa usullari ham mavjud. Mijozning kreditga layoqatliligi asosida mijozning faoliyatini xarakterlaydigan zarur axborotlarni yig'ish yotadi. AQSh va boshqa G'arb mamlakatlarida mijozning kreditga layoqatliligini tahlil qilishda banklar uchun maxsus huquqiy norma va qonunlar mavjud. Mijozlar hisobotlarini banklar tomonidan tahlil qilinishi ikki xil ko'rinishga ega: ichki va tashqi ko'rinishga ega. Tashqi tahlil shu qarz oluvchi faoliyatini boshqalar bilan solishtirishdan iborat. Ichki tahlil esa moliyaviy hisobotlarning turlicha qismlarini ma'lum vaqt oraligida solishtirishdan iboratdir.